

यज्ञः सप्तहोता सप्त होतारो देवानामाह्वतारो होतृमैत्रावरुणादयो यत्र स सप्त-
होता अग्निष्टोमे सप्त होतारो भवन्ति । तन्मे मनः इति व्याख्यातम् ॥ ४ ॥

यस्मिन्नृचः साम यज्ञेषु यस्मिन्प्रतिष्ठिता रथनाभाविवाः ।

यस्मिंश्चित्तं सर्वमोतं प्रजानां तन्मे मनः शिवसंकल्पमस्तु ॥ ५ ॥

यस्मिन्मनसि ऋचः प्रतिष्ठिताः यस्मिन् साम सामानि प्रतिष्ठितानि यस्मिन्य-
ज्ञेषु प्रतिष्ठितानि । मनसः स्वास्थ्ये एव वेदत्रयोऽस्फूर्तेर्मनसि शब्दमात्रस्य प्रति-
ष्ठितत्वम् अन्नमयं हि सोम्य मन इति हान्दोग्ये मनस एव स्वास्थ्ये वेदोच्चारण-
शक्तिः प्रतिपादिता । तत्र दृष्टान्तः रथनाभौ आराः-इव यथा आराः रथचक्रनाभौ
मध्ये प्रतिष्ठितास्तद्वद्ब्रह्मज्ञानं मनसि । किं च प्रजानां सर्वं चित्तं ज्ञानम् सर्वपदा-
र्थविषयि ज्ञानं यस्मिन्मनसि ओतं प्रोतं निक्षिप्तम् तत्संततिः पठे-इव सर्वं ज्ञा-
नं मनसि निहितम् मनःस्वास्थ्ये एव ज्ञानोत्पत्तिर्मनोवैयाग्ये ज्ञानाभावः । तन्मे
मम मनः शिवसंकल्पं शान्तव्यापारमस्तु ॥ ५ ॥

सुषारथिरश्वानिव यन्मनुष्यान्नेनीयतेऽभीशुभिर्वाजिन-इव ।

कृत्प्रतिष्ठं यदजिरं जविष्ठं तन्मे मनः शिवसंकल्पमस्तु ॥ ६ ॥

यत् मनो मनुष्यान्नरान्नेनीयते अत्यर्थमितस्ततो नयति नयतेः क्रियासमभि-
हारे यद् मनःप्रेरिता एव प्राणिनः प्रवर्तन्ते मनुष्यग्रहणं प्राणिमात्रोपलक्षकम् ।
तत्र दृष्टान्तः सुषारथिः अश्वानिव शोभनः सारथिर्यत्ता यथा कशया अश्वान्नेनीय-
ते । द्वितीयो दृष्टान्तः अभीशुभिर्वाजिन इव यथा सुसारथिरभीशुभिः प्रग्रहैः वा-
जिनोऽश्वान्नेनीयत इत्यनुषङ्गः रश्मिभिर्नियहतीत्यर्थः । उपमाद्वयम् प्रथमायां न-
यनं द्वितीयायां नियमनम् तथा मनः प्रवर्तयति नियहति च नरानित्यर्थः । यच्च
मनः कृत्प्रतिष्ठं कृदि प्रतिष्ठा स्थितिर्यस्य तत् कृद्येव मन उपलभ्यते । यच्च मनः
अजिरं जरारहितम् बाल्ययौवनस्याविरेषु मनसस्तदवस्थत्वात् । यच्च जविष्ठम् अ-
तिजववद्देगवत् जविष्ठम् न वै वातात्किं चनाशीयोऽस्ति न मनसः किं चना-
शीयोऽस्तीति श्रुतेः । तन्म इत्युक्तम् ॥ ६ ॥